

Znanstveni simpozij

In honorem

VITOMIR BELAJ

Filozofski fakultet, Zagreb, Ivana Lučića 3
(Vijećnica Fakulteta)

8. studenoga 2024.

150

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet

University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Odsjek za etnologiju i kulturnu
antropologiju
Department of Ethnology
and Cultural Anthropology

Znanstveni simpozij

In honorem

VITOMIR BELAJ

Filozofski fakultet, Zagreb, Ivana Lučića 3
(Vijećnica Fakulteta)

8. studenoga 2024.

**Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet**

**University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences**

Organizator:

**Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju**

Mjesto i vrijeme održavanja:

**Filozofski fakultet, Zagreb, Ivana Lučića 3
(Vijećnica Fakulteta)
8. studenoga 2024.**

Godišnjica smrti je povod i obveza da se iz sadašnje perspektive progovori o značenju i doprinosima profesora emeritusa Vitomira Belaja (1937. – 2023.). Znanstveni simpozij *In honorem Vitomir Belaj* ima za cilj analizirati i prikazati pristupe, dosege i značaj znanstvenika i sveučilišnog nastavnika međunarodnog ugleda, koji je obilježio hrvatsku i slovensku etnologiju i kulturnu antropologiju. Vitomir Belaj istraživački se bavio poviješću i teorijom etnološke misli u Hrvata i Slovenaca, pučkom pobožnošću i vjerovanjima te slavenskom mitologijom. Objavio je dvjestotinjak radova u domaćim i međunarodnim časopisima te zbornicima. Važan doprinos hrvatskoj etnologiji dao je knjigama *Hod kroz godinu: mitska pozadina hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja* (1998.), *Die Kunde vom krotischen Volk: eine Kulturgeschichte der kroatischen Volkskunde* (1998.), *Hod kroz godinu: pokušaj rekonstrukcije prahrvatskoga mitskoga svjetonazora* (2007.) te *Sveti trokuti: topografija hrvatske mitologije* (2014., suautor Juraj Belaj).

Simpozij je prilika da kroz dijalog i raspravu ukažemo poštovanje Vitomiru Belaju te istodobno podijelimo vlastita istraživanja i razmišljanja iz različitih segmenata naše struke.

Izlaganja će moći biti oblikovana u znanstvene radove te objavljena krajem 2025. godine, u znanstvenom časopisu Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju *Studia ethnologica Croatica*, u okviru tematskog bloka posvećenog profesoru Vitomiru Belaju, na hrvatskom/slovenskom i/ili engleskom jeziku.

Simpozij je dio obilježivanja 150. godišnjice Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Programski i organizacijski odbor:

Prof. dr. sc. Tihana Petrović Leš

Prof. dr. sc. Marijana Belaj

Izv. prof. dr. sc. Tihana Rubić

Doc. dr. sc. Zrinka Premužić

Ivan Grkeš, asistent

Helena Tolić, asistentica

Tatjana Enderić

PROGRAM

9:30 – 10:00 Okupljanje sudionika

10:00 – 10:10 Uvodna riječ

10:10 – 11:30 Prva sesija

Prof. emeritus Mislav Ježić:

Hod kroz godinu prema Godini dana hrvatskih narodnih običaja

Izv. prof. dr. sc. Jurij Fikfak:

Etnografi v 19. stoletju med imperialnim, nacionalnim in nadnacionalnim

Prof. dr. sc. mult. Andrej Pleterski:

Cerkve med mimikrijo in sinkretizmom

Prof. dr. sc. Mirjam Mencej:

Mrtvi v lokalni i medijski krajini

11:30 – 12:00 Pauza

12:00 – 13:30 Druga sesija

Dr. sc. Ingrid Slavec Gradišnik, znan. savj.:

Ethnologia . . . est notitia gentium populorumque: Spomin na zaslužnega profesorja Vitomira Belaja

Prof. emeritus Vladimir Peter Goss:

Vitomir Belaj i Vincent Scully

Prof. dr. sc. Jelka Vince Pallua:

„Naša Gospa na Bapskoj je puno starija“. Tragom praslavenske sakralnosti na krajnjem istoku Hrvatske

Prof. dr. sc. Milana Černelić i izv. prof. dr. sc. Marijeta Rajković Iveta:

Profesor Vitomir Belaj tragom bunjevačke etnogeneze

14:00 – 15:30 Ručak

15:30 – 16:30 Treća sesija

Doc. dr. sc. Zrinka Premužić:

Uloga Vitomira Belaja u studijima etnologije i antropologije Filozofskog fakulteta u Zagrebu

Prof. dr. sc. Darko Polšek:

O vezama etnologije i antropologije u djelu Vitomira Belaja

Dr. sc. Suzana Marjanić, znan. savj.:

Kulturalni ekofeminizam i mitologija prirode F. M. Müllera: sličnosti i razlike ili što bi profesor Vitimir Belaj rekao o ovom teorijskom susretu

16:30 – 16:50 Pauza

16:50 – 17:50 Četvrta sesija

Izv. prof. dr. sc. Damir Zorić:

Suradnja Radoslava Katičića i Vitomira Belaja, prilog povijesti hrvatske etnologije

Prof. dr. sc. Tihana Petrović Leš:

„Najnacionalnija od svih nacionalnih znanosti“ i njezin povjesničar Vitimir Belaj

Ivan Grkeš:

Historiografija antropologije: osvrt na Belajevu konceptualizaciju povijesti hrvatske etnologije

18:00 Završetak simpozija

**SAŽECI IZLAGANJA
i BIOGRAFIJE IZLAGAČA**
(prema redoslijedu izlaganja)

MISLAV JEŽIĆ

Sveučilište u Zagrebu, Fakultet filozofije i religijskih znanosti
jezic.mislav@gmail.com

Hod kroz godinu prema Godini dana hrvatskih narodnih običaja

Profesor Vitomir Belaj u svojem je djelu *Hod kroz godinu*, koje je doživjelo dva izdanja, prenesao u etnološki okvir plodove filoloških istraživanja akademika Radoslava Katičića, koji se je bavio istraživanjem usmene književnosti slavenskih i baltičkih naroda, da bi iz nje rekonstruirao formule praslavenskih svetih tekstova. Taj etnološki okvir svojedobno je zacrtao u nas Milovan Gavazzi u svojem klasičnome djelu *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. Dok je Gavazzi te običaje mogao samo kalendarski poredati, pažljivo pozitivistički etnološki opisati i, gdje je bilo moguće, usporediti s poznatim antičkim svetkovinama vezanima uz podudarne dane u godini, Belaj je mogao unesti mnogo više interpretacije smisla običaja koji se nižu tijekom godine jer ih je mogao povezati s tekstovima slavenske usmene književnosti koji, iako na zagonetan, mitski način, ipak progovaraju u mitskome ruhu o tome smislu. Utemeljivanje tumačenja običaja na interpretaciji svetih mitskih hrvatskih i slavenskih tekstova možda je najznatniji teorijski korak u našoj etnologiji od profesora Gavazzija do danas. Profesor Belaj mogao je izvesti taj prijenos novih filoloških otkrića u etnologiju, i time vrlo velik obrat u etnologiji, zahvaljujući svojem širokom i dubokom etnološkom znanju, kao i filološkoj naobrazbi. znanju jezika slavenskih usmenih tekstova i jezika sekundarne literature, a svakako i znanstvenoj znatizelji i oštroomnosti. Uz to je, nakon Katičićevih povezivanja interpretacije tekstova s interpretacijom stvarnih krajobraza na temelju toponimije, oronimije i hidronimije, Belaj upotrijebio i hipotezu Andreja Pleterskoga o prostornoj organizaciji slavenskih svetišta triju vrhovnih božanstava u svete trokute, te sa sinom Jurjem razradio primjere takve slavenske organizacije prostora na široku hrvatskome prostoru. U tome su

mu s obzirom na kršćansku reinterpretaciju slavenskih božanstava pomogla i njegova teološka znanja. Rad profesora Belaja obilježio je iznimno uzbudljivo razdoblje u razvoju hrvatske i slavenske filologije i etnologije.

Mislav Ježić je profesor emeritus. Završio je studije filozofije, indologije, lingvistike i grčke filologije. Predavao je na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1978. – 2017., a od 2017. – 2022. na Fakultetu filozofije i religijskih znanosti. Sada je *professor emeritus*. Glavni urednik *Proceedings of the Dubrovnik International Conference on the Sanskrit Epics and Purāṇas* (DICSEP), koji izlaze u Hrvatskoj i Indiji. Od 2000. redoviti je član HAZU. Glavni urednik IV. i V. sveska edicije HAZU *Hrvatska i Europa*. Bavi se povijesno-filološkom analizom i hermeneutikom staroindijskih tekstova, poredbenim proučavanjem jezika, kultura i filozofije. Objavio je sedamnaest knjiga te preko 150 znanstvenih i stručnih članaka u Hrvatskoj i svijetu.

JURIJ FIKFAK

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovensko narodopisje, Ljubljana, Slovenija
jurij.fikfak@zrc-sazu.si

Etnografi v 19. stoletju med imperialnim, nacionalnim in nadnacionalnim

Na koncu 18. in začetku 19. stoletja sta se na območju Alpe-Jadran oblikovali dve ključni smeri v raziskovanju in predstavitvi ljudske kulture. Prva smer, ki se je opirala na državno statistično znanost, zlasti na metode, razvite v Goettingenu, je poudarjala empirično zbiranje podatkov o multietničnih skupnostih z namenom nadzora nad heterogenimi imperiji. Nasprotno je druga smer, navdihnjena z ide-

jami Johanna Gottfrieda Herderja, zagovarjala kulturno enkratnost narodov, še posebej slovanskih. V prvem obdobju (1810–1830) na Koroškem se ti nasprotni logiki jasno kažeta. Franz Sartori, lojalen Habsburški monarhiji, vidi večjezičnost kot naravni del večnacionalnega imperija. Urban Jarnik pa nasprotuje germanizaciji in zagovarja ohranitev slovenske identitete. Drugo obdobje (1845–1865) na Tržaškem prinaša soočanje nacionalnih projektov, ki jih zastopata na primer Godina Verdelski in Carlo Combi, z imperialno logiko, ki jo predstavlja Karl Czoernig, ki zagovarja nemščino kot administrativni in kulturni jezik, ki zagotavlja stabilnost monarhije. V tretjem obdobju (1880–1914) so značilni poskusi harmonizacije različnosti, kar se odraža v monumentalnih delih, kot je *Oesterreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, kjer se poskuša prikazati večkulturnost in enotnost monarhije. Tem prizadevanjem nasprotuje marksistična kritika Angela Vivanteja, ki presega tako imperialni kot nacionalni narativ in ponuja transnacionalno perspektivo družbenih sprememb.

Jurij Fikfak je strokovnjak na območju slovenskega jezika in književnosti in etnologije. Magisterij in doktorat iz etnologije na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Leta 1982 se je zaposlil v Inštitutu za slovensko narodopisje. Študiral v tujini v šolskem letu 1985/1986 kot DAAD štipendist v Nemčiji (zimski semester v Münchnu, poletni v Tübingenu), v šolskem letu 1994/1995 pa v ZDA, v Bostonu in Cambridgeu. Organiziral oz. soorganiziral je znanstvena mednarodna posvetovanja in uredil zbornike prispevkov ali povzetkov. V zimskem semestru 2001/2002 je predaval na univerzi v Gradcu (Avstrija); je eden od direktorjev seminarja Interpretation und Verstehen na Inter-University Centre v Dubrovniku. Sodeluje v več mednarodnih združenjih (SIEF, ISFNR, EASA, DGV, ISA, etc.) in je član izvršnega odbora mednarodnega semiotičnega združenja IASS-AIS (International Association for Semiotic Studies).

ANDREJ PLETERSKI

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana, Slovenija
pleterski@zrc-sazu

Cerkve med mimikrijo in sinkretizmom

V zahodni Sloveniji imamo dokumentirane pričevalce stare nekrščanske vere. Staroverci so v organizirani obliki vzporedne družbe preživeli do 20. stoletja. Obstajajo številna pričevanja o njihovem načinu življenja in kulturi. Tako so se nam ohranili ključni za razumevanje številnih preostankov preteklosti, ki so nastali v povsem drugačnem kontekstu, kot smo si predstavljali doslej.

Tudi cerkvene stavbe kot najbolj vidne podobe organiziranega krščanskega življenja dobijo povsem novo sporočilnost, ko razumemo njihovo prostorsko umeščenost v mitično pokrajino ter pomen simbolov ali napisov, ki jih nosijo na svojih stenah. Pri tem ne gre samo za nadomeščanje starih kulturnih mest, ampak tudi za pretvarjanje cekvenih stavb s pomočjo posebnih okrasov in stavbnih sestavin v svetišča stare vere. Navzven in nepoučenemu so se lahko zdele običajne cerkve, staroverski domačini pa so imeli v njih občutenje svoje stare vere. K temu lahko prištejemo srednjeveške opise nenavadnih cerkva, ki so v svojem času povsem odstopale od običajnih kanonov. Predstavljenih bo nekaj primerov Avstrije, Slovenije in Hrvaške.

Andrej Pleterski je upokojeni raziskovalec z doktorati iz arheologije, zgodovine in etnologije. Služboval je na Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti, na inštitutu za arheologijo. Ob tem je 12 let poučeval zgodnjersrednjeveško arheologijo na Oddelku za arheologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Njegove raziskave so posvečene zgodnjemu srednjemu veku, starim Slovanom in njihovi religiji.

MIRJAM MENCEJ

Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo,
Ljubljana, Slovenija
mirjam.mencej@guest.arnes.si

Mrtvi v lokalni i medijski krajini

V svoji predstavitvi bom predstavila pripovedi, posnete med terenskim delom med Bošnjaki v osrednji Bosni, ki pogoste nesreče na določenih odsekih avtoceste pripisujejo dejstvu, da so ti zgrajeni na nekdanjih pokopališčih. Govorila bom o vlogi teh pripovedi za lokalno prebivalstvo in o spremembah, ki jih doletijo, ko vstopijo v javne medije. Pokazala bom, da te spremembe vplivajo na spremenjeno vlogo, ki jo te pripovedi opravljajo v medijskem diskurzu. Trdim, da je glavni razlog, da so te pripovedi, in prepovedi o motenju grobov nasploh, tako pogosto vključene v bošnjaške popularne medije, prav vloga, ki jo imajo v širših etno-nacionalističnih oziroma identitetnih procesih.

Raziskava, ki vodi do rezultatov, predstavljenih v prispevku, je prejela sredstva iz sporazuma o nepovratnih sredstvih sporazuma o dodelitvi sredstev Evropskega raziskovalnega sveta/European Research Council grant agreement № 101095729 (DEAGENCY) in Agencije RS za raziskovalno in inovacijsko dejavnost/Slovenian Research and Innovation Agency (research core funding No. P6-0187).

Mirjam Mencej je profesorica za folkloristiko na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Je predsednica *International Society for Folk Narrative Research*, dvakratna predsednica komiteja *Belief Narrative Network*, članica izvršnega odbora *Traditional Cosmology Society* in članica izvršnega odbora *Komiteja za folkloristiko* pri Mednarodnem združenju slavistov. Je članica mnogih uredniških odborov mednarodnih znanstvenih revij, avtorica sedmih knjig, soavtorica ene in (so)urednica

treh. Njena glavna raziskovalna področja so pripovedi, vernakularna religija, mrtvi in čarovništvo. Trenutno je vodja ERC projekta DEAGENCY (*The roles of the dead in lives of individuals in contemporary society*). Za več podatkov gl. ORCID 0000-0001-6539-7086.

INGRID SLAVEC GRADIŠNIK

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovensko narodopisje, Ljubljana, Slovenija
ingrid.slavec-gradisnik@zrc-sazu.si

Ethnologia . . . est notitia gentium populorumque: Spomin na zaslužnega profesorja Vitomira Belaja

V Novem slovenskem biografskem leksikonu o zaslužnem profesorju Vitomiru Belaju v uvodnem povzetku piše: »Raziskovalec zgodovine etnologije Hrvatov, ljudske pobožnosti, predvsem slovanskih verovanj, šeg in njihovih povezav z mitičnim verovanjem starih Slovanov. Raziskoval je v severovzhodni Sloveniji in popisal povezave slovenske s hrvaško etnologijo. V Ljubljani predaval slovansko in primerjalno mitologijo ter etnologijo slovanskih narodov.« Pot vsakega znanstvenika je zapletena kakor življenje. Z osebno avtoriteto in držo bi ga lahko pojasnil le vsak sam, ob različnih priložnostih verjetno vedno nekoliko drugače. Ko drugi ocenjujemo njegove prispevke v sodobni maniri raziskovanja poustvarjamo nekakšen dialog, a drugačen, kakršen bi bil v neposrednem pogovoru. Vsaka presoja znanosti za nazaj je bolj tipanje, ugibanje, ujeta v čas in oropana bogastva individualnosti. Naposled ostanejo besedila. Ob tej priložnosti se bom omejila na tista, ki se bolj ali manj eksplicitno dotikajo njegovega posredništva med hrvaško in slovensko etnologijo. To ni naključno: na slovensko okolje ga vežejo rojstvo in otroštvo, ena od zaposlitev in intenzivno raziskovalno in pedagoško sodelovanje z ljubljanskim

univerzitetnim oddelkom in drugimi strokovnjaki. Ob eruditskem in primerjalnem raziskovanju ter spoznanjih s polja ritualnega in religioznega, tj. svetih časov in prostorov, se zdi, da v splošnem Belajevo delovanje opredeljuje koncepcija etnologije kot zgodovinske znanosti o etničnih skupinah. Okrog tega je zasnovan ta prispevek.

Ingrid Slavec Gradišnik je znanstvena svetnica, po osnovni izobrazbi etnologinja in slavistika. Doktorirala je iz etnologije na Univerzi v Ljubljani (1999). Do leta 2001 je bila zaposlena kot bibliotekarka in predavateljica na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo FF v Ljubljani, od takrat pa je raziskovalka v Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU v Ljubljani. Ključne besede raziskovalne dejavnosti: zgodovina etnologije, splošna in regionalna etnologija, teorija in metodologija etnoloških raziskav, etnološka leksikografija; kultura, identiteta, rituali, kulturna dediščina.

VLADIMIR PETER GOSS

Sveučilište u Rijeci

vgoss@aol.com

Vitomir Belaj i Vincent Scully

Godine 2013. iznova je tiskana knjiga *The Earth, the Temple and the Gods* (prvo izdanje 1962.) yaleskoga profesora povijesti arhitekture, Vincenta T. Scullyja (1927. – 2020.).

Godine 2007. izašla je knjiga *Hod kroz godinu* hrvatskoga etnologa Vitomira Belaja. Temelji se na istraživanjima tročlanih prostornih struktura ruskih znanstvenika Vjačeslava Vsevolodoviča Ivanova i Vladimira Nikolajeviča Toporova te na studijama Andreja Pleterskog na području alpskih Slavena. Umjetnički spomenici često se vežu u nizove i skupine. Naše tročlane formacije povezuju oblik (trokut),

veličina kuta, dužina stranica, položaj u prostoru itd. Zasigurno sve imaju i sličnu namjenu. Zanimljivo bi bilo usporediti taj proces kod nekog drugog starog europskog naroda, npr. Grka. Scully je sjajno pripremio teren obradivši 150 hramova. Tročlana slavenska formacija posjeduje vizualnu i sadržajnu bit koja se u srži ne mijenja, s jasno određenom funkcijom na najvišoj vjerskoj, političkoj i društvenoj razini. Slika je ustroja zajednice i potvrda njene ideologije. Na prvi pogled to je i Scullyjev *temenos*, potvrda opipljivog prisustva bogova u pejzažu. Svaki hram biva ishodom prilagodbe mjestu postanka i karakteru boga koji ga nastanjuje. Stoga ono jedinstveno „grčko“ bez predodređenih oblika, tročlanih ili bilo kakvih. Scullyjev zaključak: „Nastao je jezik koji govori grčki u likovnom smislu. U toj ravnoteži prirode i ljudske volje, ključ je grčkog svijeta. Grci su uspjeli jer kreću od najvažnijega – zemlje ... majke bogova. Hram dolazi poslije“. On je pečat koji veže okoliš i duh ljudi i bogova (zaključak vodećeg Scullyjevog sljedbenika Christiana Ota).

Vladimir Peter Goss je profesor emeritus, hrvatski povjesničar umjetnosti i književnik. Diplomirao na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (1966.), a doktorirao na Cornell University u Ithaci (1972.). Profesor je povijesti umjetnosti na Sveučilištu Michigan (1972.–1982.) te profesor emeritus Sveučilišta u Rijeci. Istražuje srednjovjekovnu umjetnost, osobito razdoblje predromanike i romanike, srednjovjekovne gradove u Hrvatskoj i renesansnu skulpturu u Dalmaciji. Objavio je brojna književna i znanstvena djela, među kojima i: *Rana hrvatska arhitektura* (*Early Croatian Architecture*, 1987.) i *Washingtonska fronta* (1994.). Dobitnik je Nagrade Društva povjesničara umjetnosti Hrvatske „Radovan Ivančević“ za životno djelo.

JELKA VINCE PALLUA

Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“, Zagreb

jelka.vince@gmail.com

„Naša Gospa na Bapskoj je puno starija“. Tragom praslavenske sakralnosti na krajnjem istoku Hrvatske

U svom je članku iz 1993. godine „Jedna druga Marija. Elementi sin-kretizma u pučkim vjerovanjima o Mariji, majci Isusovoj“ profesor emeritus Vitomir Belaj, kojemu je posvećen naš skup, pokazao preplitanje pretkršćanskog i kršćanskog učenja o Blaženoj Djevici Mariji na temelju vjerovanja o jednom praslavenskom visokom ženskom božanstvu – Mari, djevičanskoj kćeri visokog praslavenskog boga gromovnika Peruna.

Na temelju degradiranog oblika praslavenske i sveslavenske velike božice Mokoš – ostarjelog ženskog mitskog lika Babe koji je u središtu višegodišnjeg autoričina istraživanja u Istri i Primorju na zapadu te u Međimurju na sjeverozapadu Hrvatske (Vince Pallua 1995./1996., 2013., 2018., 2019., 2023., 2024.), u ovom će se prilogu pokušati doprijeti do višeslojnog susreta pretkršćanskog i kršćanskog svijeta i na krajnjem istoku Hrvatske – u vukovarsko-iločkom kraju. Usredotočit će se na hodočašća i oblike pučke pobožnosti u Bapskoj, ali i u obližnjoj Ilači. Odlazak radi ozdravljenja na vrela vode, bunariće, svete vod(ic)e i kapelice uz njih podignute, od kojih su neke i mje-sta Gospina ukazanja, sagledavaju se i kao trag praslavenske sakralnosti i vjerovanja o tom visokom ženskom božanstvu. Ta su vjerovanja prepletena s kršćanskim učenjem o Blaženoj Djevici Mariji, koja je titular srednjovjekovne crkve iz 12. stoljeća na groblju u Bapskoj.

Jelka Vince Pallua je stekla akademske stupnjeve na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu te na Muzičkoj akademiji u Ljubljani. Svoj je radni vijek provela u dvije institucije: na Filozofskom fakultetu, Odsjeku za etnologiju 1986. – 2006. (akademska godinu

2001./2002. u Londonu na UCL-u kao teacher fellow) da bi 2007. prešla u Institut društvenih znanosti Ivo Pilar gdje je kao znanstvena savjetnica u trajnom zvanju umirovljena 2022. godine. Područja su njezinog znanstvenog interesa: hrvatska i slavenska etnografija; povijest hrvatske etnologije u europskom kontekstu – začetci hrvatske etnološke misli; mitološka pozadina odabranih hrvatskih običaja; položaj žene u tradicijskoj kulturi; tradicijske kulture Jadrana i Sredozemlja; Morlaci u dalmatinskom zaleđu kao europski drugi; hrvatska manjina u Italiji – Moliški Hrvati / Talijanska manjina u zapadnoj Slavoniji.

MILANA ČERNELIĆ

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet

mcerneli@ffzg.hr

**Profesor Vitomir Belaj tragom bunjevačke
etnogeneze** (izlaganje s M. Rajković Iveta)

Polazeći od znanstvenog članka profesora Vitomira Belaja „Tradicijско planinsko stočarstvo na Velebitu i bunjevačka etnogeneza“ (2004), kojega je napisao potaknut rezultatima istraživanja koautorice izlaganja Milane Černelić, proizašlim iz njezina doktorskog rada pod naslovom „Odabrane pojave iz svadbenih običaja bunjevačkih Hrvata kao izvor za proučavanje njihove etnogeneze“, čiji je bio mentor, autorice upućuju na važnost različitih pogleda i tematske širine etnoloških istraživanja za rasvjetljivanje bunjevačke etnogeneze. Naime, u vrijeme objave članka započeo je znanstveni projekt „Identitet i etnogeneza primorskih Bunjevaca“ (2003. -2007.), u okviru kojega je Marijeta Rajković Iveta započela istraživati migracijske procese kod primorskih Bunjevaca i prikupila zavidnu količinu etnografske građe o sezonskim migracijama na prostoru primorske strane Velebita.

Kroz izlaganje autorice daju kraći osvrt na rezultate istraživanja Vito-mira Belaja, te rezultate vlastitih etnoloških i kulturnoantropoloških istraživanja. Prikazuju kompleksnost i izazove analiziranja različitih vrela, njihovu moguću nadopunu, korištenje različitih metodologija i teorijskih pristupa u istraživanju elemenata bunjevačke kulture (svadbenih običaja i tradicijskih praksa sezonskih selidaba na ljetne stanove potaknutih stočarstvom) u različitim vremenskim razdobljima, a koje doprinose rasvjetljivanja bunjevačke etnogeneze.

Milana Černelić je redovita profesorica u miru. Bila je profesorica na Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Doktorirala je s temom „Odabrane pojave iz svadbenih običaja bunjevačkih Hrvata kao izvor za proučavanje njihove etnogeneze“. Bila je voditeljica dva veća i nekoliko manjih projekata te suradnica na dva međunarodna znanstvena projekta. Objavila je 4 autorske knjige, uredila 10, od toga glavna urednica 3 monografije. Dobila je osam nagrada, od toga četiri međunarodne. Dobitnica je nagrade za životno djelo 2016 godine HED-a te priznanje „Dr. Josip Andrić“ Hrvatskog nacionalnog vijeća u Republici Srbiji za doprinos hrvatskoj kulturi za 2019. godinu.

MARIJETA RAJKOVIĆ IVETA

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju

mrajkovi@ffzg.unizg.hr

**Profesor Vitomir Belaj tragom bunjevačke
etnogeneze (izlaganje s M. Černelić)**

Polazeći od znanstvenog članka profesora Vitomira Belaja „Tradicijsko planinsko stočarstvo na Velebitu i bunjevačka etnogeneza“ (2004), kojega je napisao potaknut rezultatima istraživanja koautorice izlaganja Milane Černelić proizašlim iz njezina doktorskog rada pod naslovom „Odabrane pojave iz svadbenih običaja bunjevačkih Hrvata kao izvor za proučavanje njihove etnogeneze“ čiji je bio mentor, autorice ukazuju na važnost različitih pogleda i tematske širine etnoloških istraživanja za rasvjetljavanje bunjevačke etnogeneze. Naime, u vrijeme objave članka započeo je znanstveni projekt „Identitet i etnogeneza primorskih Bunjevaca“ (2003. -2007.) u okviru kojega je Marijeta Rajković Iveta započela istraživati migracijske procese kod primorskih Bunjevaca i prikupila zavidnu količinu etnografske građe o sezonskim migracijama na prostoru primorske strane Velebita. Kroz izlaganje, autorice daju kraći osvrt na rezultate istraživanja Vitomira Belaja, te rezultate vlastitih etnoloških i kulturnoantropoloških istraživanja. Prikazuju kompleksnost i izazove analiziranja različitih izvora, njihovu moguću nadopunu, korištenje različitih metodologija i teorijskih pristupa u istraživanju elemenata bunjevačke kulture (svadbenih običaja i tradicijskih praksi sezonskih selidbi na ljetne stanove potaknutih stočarstvom) u različitim vremenskim razdobljima a koje doprinose rasvjetljavanja bunjevačke etnogeneze.

Marijeta Rajković Iveta je izvanredna profesorica na Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Diplomirala je etnologiju i povijest te doktorirala s temom

Bunjevci: migracije (1918. – 1939.), translokalizam, akulturacija, identitet. Na Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, zaposlena je od 2004. godine. Glavna područja njenog nastavnog i znanstvenog interesa su: migracije (posebice suvremene migracije) i postmigracijski fenomeni, hrvatske iseljeničke zajednice, manjinske zajednice, studije granica i historijska antropologija. Sudjelovala je na dvadesetak nacionalnih i međunarodnih projekta. Napisala je tri autorske knjige, uredila jedanaest monografija i zbornika radova. Dobila je šest nagrada, od toga tri međunarodne.

ZRINKA PREMUŽIĆ

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju
zpremuzi@ffzg.unizg.hr

Uloga Vitomira Belaja u studijima etnologije i antropologije Filozofskog fakulteta u Zagrebu

Jedan od neizostavnih dijelova i ključnih aspekata dugogodišnjeg rada Vitomira Belaja svakako je i njegova nastavna djelatnost na studijima etnologije i antropologije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Izlaganje će se osvrnuti na osnovne koncepte i pristupe temama koje je obrađivao u svojim kolegijima i predavanjima, kao i njegovu ulogu u osnivanju studija antropologije. Profesor Belaj ostavio je neizbrisiv trag među brojnim generacijama studenata etnologije i antropologije koji ga pamte kao čovjeka neiscrpnog znanja te strastvenog zaljubljenika u etnološku i antropološku znanost.

Zrinka Premužić zaposlena je na radnom mjestu docenta na Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sve-

učilišta u Zagrebu. Izvodi nastavu iz kolegija na prijediplomskom i diplomskom studiju antropologije. Bila je suradnica na nekoliko domaćih i međunarodnih znanstvenih projekata te sudjelovala u organizaciji više međunarodnih znanstvenih skupova i izložbi. Objavila je jednu znanstvenu knjigu te više od dvadeset znanstvenih i stručnih radova u domaćim i međunarodnim znanstvenim časopisima i zbornicima skupova. Izlagala je na tridesetak domaćih i međunarodnih znanstvenih i stručnih skupova. U središtu njezina znanstvenog interesa su bioantropološka istraživanja arheoloških populacija, paleopatologija, antropološka perspektiva zaraznih bolesti, antropologija prehrane.

DARKO POLŠEK

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju
dpolsek@ffzg.unizg.hr

O vezama etnologije i antropologije u djelu Vitomira Belaja

Ovaj rad posvećen je odnosu antropologije i etnologije u djelu Vitomira Belaja. Na početku, prisjetit ćemo se važne uloge Vitomira Belaja pri pokretanju studija antropologije te osnivanju Katedre za antropologiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. U drugome dijelu razmotrit ćemo veze između fizičke i kulturne antropologije u njegovome djelu, posebno u njegovoj magistralnoj knjizi „Hod kroz godinu“. Osnovnu tezu tog dijela teksta tvori ideja, prisutna u djelu Vitomira Belaja, da se sličnosti među mitovima različitih kultura i podneblja, baš kao i dugi kontinuiteti povijesnih tradicija, pojavljuju kao kulturna i simbolična „rješenja“ za univerzalne probleme koje pred nas postavlja prirodni okoliš (izmjena godišnjih doba, klima, izvori prehrane) ili biološke datosti (ljudska priroda, ontogenetski

razvoj – uključujući njezinu kreativnost), čime se pokazuje da postoje supstrati i razlozi neraskidive povezanosti fizičke i kulturne antropologije. Na kraju, na temelju djela Vitomira Belaja razmotrit ćemo još jednu zanimljivu usporedbu i moguću programatsku povezanost etnoloških/mitoloških općih shema i povezanosti s drugim granama antropologije – u antropološkoj koncepciji Nicolaia Hartmanna.

Darko Polšek je redoviti profesor u trajnom zvanju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Ondje je diplomirao filozofiju (1983.) i doktorirao sociologiju (1993.). Radio je u Institutu za turizam (1984.–1985.), na Filozofskom fakultetu u Zadru (1985.–1992.) te Pravnom fakultetu u Zagrebu (1998.–2006.). Od 1992. zaposlen je u Institutu društvenih znanosti „Ivo Pilar“, a od 2006. predaje na Katedri za antropologiju (danas Studij antropologije pri Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju) Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Bavi se sociobiologijom, socijalnom filozofijom, sociologijom znanosti, epistemologijom i filozofijom znanosti te propitivanjem i kritikom političkih fenomena i doktrina. Glavna djela: *Rađanje nacije* (1997.), *Zapisi iz treće kulture* (2003.), *Sudbina odabranih: eugeničko nasljeđe u vrijeme genske tehnologije* (2004.), *Svjetsko carstvo i njegovi neprijatelji* (2007.), *Udovice i siročići: eseji iz sociologije kulture* (2008.) i *Contra paedagogicos: ideja o liberalnom obrazovanju* (2015.).

SUZANA MARJANIĆ

Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

suzana@ief.hr

**Kulturalni ekofeminizam i mitologija prirode
F. M. Müllera: sličnosti i razlike ili što bi profesor
Vitomir Belaj rekao o ovom teorijskom susretu**

Mogući teorijski susreti između kulturalnoga ekofeminizma, njegove orijentacije prema ženi i duhovnosti temeljnoj na Zemlji kao ženskoj osnažujućoj i ekološkoj alternativi u odnosu na religije koje su temeljene na Bogu Ocu mogu se usporediti s teorijskim postavkama devetnaestoljetne mitologije prirode F. M. Müllera. Pritom oba su teorijska pravca kritizirana: mitologija prirode i od samoga prof. Vitomira Belaja s obzirom na njegova semiotička istraživanja na tragu Ivanova i Toporova kao što su kritizirane i esencijalističke postavke kulturalnoga ekofeminizma iz teorijskih i praktičkih postavki npr. socijalističkoga i marksističkoga ekofeminizma. U svim tim teorijskim susretima promotrit ćemo na koje načine navedeni ponekad sukobljeni pravci mogu pomoći u povratu prirodi, jer kao što navodi Slavoj Žižek, dakako, ironično, jedina dobra stvar neoliberalnoga kapitalizma jest da Majka Zemlja više ne postoji. Pritom promotrit ćemo može li se i za slavensku „staru vjeru“ koristiti pojam henoteizam koji Müller koristi za najraniji oblik vedске religije kao razlikovnu odrednicu, naravno, od monoteizma *ali* i politeizma, u kojemu ipak postoji hijerarhija božanstava. Henoteizam (grč. εἷς θεός *heis theos* „jedan bog“) je izraz kojim se označava štovanje jednog ili primarnog boga uz istovremeno prihvaćanje postojanja različitih božanstava, dakle, bez panteonske hijerarhije. I nadalje, u usporedbi s npr. grčkim bogovima/božanstvima koji su antropomorfni, vedska božanstva ne podliježu antropomorfizmu s obzirom na to da je riječ o prirodnim silama. Naime, dok se Zeusov *obračun* s Titanima odvija (u mitskoj povijesti) samo *jedanput*, Indrin se *obračun* ponavlja *svake*

godine (kozmički ciklus ponavljanja / *circulus vitiosus*). Henoteizam se, primjerice, pronalazi u tumačenju prof. Vitomira Belaja o tome da se u konceptu Svetoga (kozmičko-ljubavnoga) trokuta nalazi Mokoš, koja je Perunova supruga i Velesova ljubavnica, te pola dana ili godine provodi kod Peruna, a pola kod Velesa, čime se mitski pojašnjava izmjena dana i noći odnosno godišnjih doba.

Suzana Marjanić je znanstvena savjetnica u Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu. Ondje ostvaruje znanstvenoistraživačke interese za teorije mita i rituala, kulturnu i kritičku animalistiku te izvedbene studije. Objavila je šest autorskih knjiga i suurednica je devet zbornika radova: npr. zbornik radova *Ecofeminism on the Edge: Theory and Practice* (Emeralad, 2024) uredila je s Goranom Đurđevićem. Nagrade: Za knjigu *Kronotop hrvatskoga performansa: od Travelera do danas* (Bijeli val, Institut za etnologiju i folkloristiku, Školska knjiga) dobitnica je Godišnje nagrade Hrvatske sekcije AICA i Državne nagrade za znanost, a za knjigu *Cetera animantia: od etnozooologije do zoetike* (2022.) dobitnica je Godišnje nagrade „Milovan Gavazzi“ za 2022. godinu.

DAMIR ZORIĆ

Sveučilište u Mostaru, Filozofski fakultet

damir.zoric@agram-eeig.eu

Suradnja Radoslava Katičića i Vitomira Belaja, prilog povijesti hrvatske etnologije

Prilog se odnosi na suradnju profesora Radoslava Katičića i profesora Vitomira Belaja u istraživanjima stare, prijekršćanske hrvatske vjere i svjetonazora odnosno vjere naroda slavenskoga jezika. Plodovi te suradnje važan su doprinos identitetu etnološke znanosti kojoj otvaraju novo područje i mogućnosti istraživanja. Identitet znanosti je važan za njeno održanje i napredak. Ne može se, međutim, izgraditi samo teoretiziranjem, nego ga je moguće stvarati pojedinim učincima i povijesnim razdobljima dotične znanosti. Jedno takvo razdoblje, važno za identitet hrvatske etnologije, pa i njen doprinos slavenskoj i europskoj etnologiji, obilježio je profesor Belaj, surađujući s profesorom Katičićem i njegovim krugom.

Damir Zorić je izvanredni profesor. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu studirao je etnologiju te povijest, magistrirao s temom Tradicijski oblici seoskih grobova i nadgrobni spomenika na području Jugoslavije, te doktorirao s temom Etnologijska istraživanja isusovačkog misionara Ferdinanda Konščaka (1703.-1759.) u Donjoj Kaliforniji. Nakon rada u zagrebačkom Etnografskom muzeju i u Etnološkom zavodu na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, od 1991. do 2001. obavlja dužnosti u Vladi RH i Hrvatskom saboru (glavni tajnik, zamjenik predstojnika i predstojnik Ureda Vlade za prognanike i izbjeglice, zastupnik i potpredsjednik Županijskog doma, ravnatelj Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje, veleposlanik u Sarajevu itd.). Suosnivač je (1989.) znanstvenoga časopisa *Studia ethnologica (Croatica)* i član Međunarodnog uređivačkog odbora. Od 2021. potpredsjednik je Matice hrvatske u Zagrebu.

TIHANA PETROVIĆ LEŠ

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju

tihana.petrovic-les@hi.t-com.hr

**„Najnacionalnija od svih nacionalnih znanosti“
i njezin povjesničar Vitomir Belaj**

Izlaganje u središte pozornosti stavlja doprinos Vitomira Belaja poznavanju odsječka poddiscipline povijesti hrvatske etnologije koju će i nazvati „slavonskom etnologijom“. Autorica, ujedno i profesorka studentica, uz literaturu, osobna sjećanja i druga vrela, pozornost upravlja na Belajeva istraživanja iz 1980-ih godina. Na ovaj način promatrat će se razmišljanje intelektualca u određenom političkom, društvenom, kulturnom i znanstvenom okruženju, odnosno povijest etnološke misli toga razdoblja promatrat će se u kontekstu intelektualne i kulturne povijesti.

Tihana Petrović Leš je redovita profesorica u trajnom zvanju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Ondje je magistrirala i doktorirala u području etnologije. Zaposlena je pri Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju istoga fakulteta od 1989. godine. Predaje na prijediplomskom, diplomskom i doktorskom studiju kolegije vezane uz nacionalnu etnologiju i kulturnu antropologiju, posebice uz povijest hrvatske etnologije. Članica je uredništava znanstvenih časopisa *Etnološka tribina* i *Studia ethnologica Croatica*. Za istraživački i nastavni rad primila je nagrade „Milovan Gavazzi“ Hrvatskoga etnološkog društva. Autorica je triju znanstvenih knjiga: *Lepoglavsko čipkarstvo* (2008.); *Znanost i svjetonazor, Etnologija i prosvjetna politika Banovine Hrvatske 1939.-1941.* (2010., u koautorstvu); i *Mjesta sjećanja: Sv. Rok i Lovinac* (2022).

IVAN GRKEŠ

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za etnologiju i
kulturnu antropologiju
ivgrkes@ffzg.unizg.hr

Historiografija antropologije: osvrt na Belajevu konceptualizaciju povijesti hrvatske etnologije

Povijest etnologije i kulturne antropologije istraživačko je područje koje u okvirima hrvatske etnologije još uvijek teži k subdisciplinarnom statusu kakav ima u većim antropološkim tradicijama. Važan doprinos njegovu oblikovanju kao zasebna istraživačkog područja dao je profesor Vitomir Belaj. Njegov ulazak u ovo područje započinja 1966. godine, obranom magistarskog rada o utemeljitelju hrvatske etnologije Antunu Radiću, a kulminira 1998. godine objavom knjige *Die Kunde vom kroatischen Volk* te kraćeg sintetskog poglavlja u knjizi *Etnografija: svagdan i blagdan hrvatskog puka*. U njima Belaj donosi sustavan pregled povijesti etnološke misli u Hrvata, s naglaskom na institucionalizaciji i disciplinarnom (pre)oblikovanju hrvatske etnološke znanosti. U izlaganju ću se stoga fokusirati na temu koja unutar hrvatske etnologije još uvijek nije obrađena, a tek se nedavno u inozemnih antropološkim tradicijama počela sustavnije problematizirati, a to je historiografija antropologije: pisanje o povijesti discipline. U tom smislu kroz ovo izlaganje najprije će se doprinos profesora V. Belaja povijesti hrvatske etnologije kontekstualizirati s obzirom na tadašnje tendencije u razvoju subdiscipline, a potom će se razmotriti njegov pristup te konceptualizacija povijesti etnologije, usporedivši ju sa sličnim pokušajima u domaćim i inozemnim okvirima. Time bi se jasnije istakao Belajev doprinos ovom području, a u širem smislu razmotrile i nove mogućnosti konceptualizacije povijesti discipline.

Ivan Grkeš je asistent na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Ondje je završio diplomski studij etnologije i kulturne antropologije, povijesti te informacijskih znanosti (smjer: arhivistika). Nagrađen je Rektorovom nagradom za studentski znanstveni rad (2018.) i dobitnik nagrada za izvrsnost na diplomskim studijima (2020.). Dobitnik je Nagrade Filozofskog fakulteta „Franjo Marković“ (2020.). Suradnik je međunarodne mreže za proučavanje povijesti antropologije iz Hrvatske (History of Anthropology Network – HOAN). Suradnik je na projektu „Vizualni identitet hrvatske nacije i domovine u prvoj polovici 20. stoljeća“ (voditeljica: prof. dr. sc. T. Petrović Leš). Područja njegova znanstvenog interesa su: kulturna povijest, historijska antropologija, povijest hrvatske etnologije, povijest antropologije te mediteranistika.

150

**Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet**

**University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences**

**Odsjek za etnologiju i kulturnu
antropologiju
Department of Ethnology
and Cultural Anthropology**